

# לוחמה באזורים צפופי אוכלוסייה: זיהוי, הבחנה והרתעה

## תומס א' איירס

הפעולות השונות בהן השתתפתי במהלך שירותי כפרקליט צבאי בעיראק ובאפגניסטן היו שונות באופיין מאלו שמבצע צה"ל. עם זאת, ישנו דמיון אחד ביניהן – הצורך לנהל לוחמה אסימטרית באזורים עירוניים.

כשאני מדבר על לוחמה אסימטרית, כוונתי לאויב שאינו לובש מדים ואינו פועל על פי דיני העימות המזוין. יחד עם זאת, הוא מחזיק ברשותו סוגי נשק וטכנולוגיות שעד לאחרונה, עקב עלות גבוהה ותחזוקה מורכבת, היו נחלתן של מדינות בלבד. לאויב כזה יש יתרון ביכולתו להשיג השפעה אסטרטגית גדולה בתמורה להשקעה קטנה מאד, וזאת על ידי גרימת אבדות בנפש, שימוש בתקשורת, וכדומה.

העולם של ימינו הופך להיות הרבה יותר אורבני. על פי דיני העימות המזוין, אין להשתמש באזורים עירוניים כבסיס לפעולות צבאיות, אבל אין ספק שאלו מולם אנו פועלים אינם נשמעים לחוק זה. לפיכך, יש צורך לעקור אותם מתוך האזורים המאוכלסיים ולעשות זאת בדרכים ההולמות את דיני המשפט ההומניטרי הבינ-לאומי. כפי שאמר הנשיא אובמה: "כאשר אנו נצמדים לסטנדרטים בין-לאומיים, אנו מחזקים את אלה שעושים זאת ומבודדים את אלה שלא"<sup>1</sup>.

ארצות הברית משתדלת לציית לדיני העימות המזוין, אם כי יעד זה לא תמיד מושג במלואו. במילותיו של וינסטון צ'רצ'יל: "ארצות הברית תמיד מוצאת את הפתרון הנכון, אבל רק לאחר שמיצתה תחילה את כל האפשרויות האחרות...". ואכן, ארצות הברית זוכה לביקורת רבה על טעויותיה, אולם היא גם לומדת מביקורת זו ומנסה באופן תדיר לשפר את התנהלותה. חלק מהביקורת מניחה, שנוכח התפתחות לוחמה אסימטרית וקרבות באזורים עירוניים, על ארצות הברית לשנות את השקפתה על לוחמה ולאמץ פרדיגמה שונה. אני חולק על ביקורת זו. יש לזכור שדיני המשפט ההומניטרי הבינ-לאומי נוסחו בעקבות מלחמת העולם

תומאס איירס, הפרקליטות הצבאית, צבא ארצות הברית

השנייה, תקופה שבה אופני הלחימה היו דומים לשיטות הלוחמה האסימטרית עמה אנו מתמודדים כיום, כגון לוחמת גרילה, פעילות מחבלים, ריגול ופירטיות. העיקרון הבסיסי של דיני העימות המזוין הוא שהם מבוססים על מחויבויות. החיילים הם הגורמים המוציאים לפועל מחויבויות אלו. בעת מלחמה החיילים ימשיכו להילחם עד להשגת הניצחון או עד למפלה, גם כשהסיכוי להגיע לתוצאה הרצויה אינו ידוע, ומבחינה זו הם שחקנים לא רציונליים. לכן, יש להטיל עליהם מחויבויות, וזה מה שעושים דיני העימות המזוין.

דיני זכויות אדם, לעומת זאת, מבססים את הרציונל שלהם על הזכויות של אלה שנגדם אנו נלחמים. כאשר המשטרה מתמודדת עם אזרחי המדינה שלה, הפעלת כוח מצדה אמורה להיות מוצא אחרון, ובכל מקרה השימוש בו חייב להיות מידתי. גם כאשר עברייני נלחם בשוטרי, על השוטרי להגיב באופן פרופורציונלי. למעשה, הוא אינו רשאי לשלוף את נשקו ולירות בפושע סתם כך.

ארצות הברית היא חסידה גדולה של שמירה על זכויות אדם בכל מקום, אולם היא אינה תומכת נלהבת של הדין הבין-לאומי לזכויות אדם; היא נוטה יותר לקבל את דיני העימות המזוין, שהם הפרדיגמה על פיה היא מפרשת ומנהלת את פעולותיה. ארצות הברית מנסה לקבוע מחויבויות ברורות לחייליה, אולם לא תמיד מצליחה בכך. אף על פי כן, כאשר מנסים לנתח את הבעיות הנוכחיות ולהעמיק בהן, דיני העימות המזוין מתגלים כפרדיגמה הנכונה לשימוש יותר מאשר דיני זכויות אדם. שלוש הדוגמאות שיוצגו להלן ינסו להבהיר נקודה זו.

מחבלים מתאבדים הם דוגמה לשחקנים לא רציונליים. הם מנסים לפוצץ את עצמם בסמוך למטרות אזרחיות או צבאיות. פעולה כזאת שלהם מציבה קושי עצום בפני אנשי צבא, שכן אין ביכולתם לזהות את המחבל המתאבד או להבחין בינו לשאר האזרחים. בעיראק התרחש אירוע שבו זוהה מטען חבלה מאולתר בכביש ראשי. עד מהרה הוצבו נקודות ביקורת שסומנו באורות וגדרות תיל, והחיילים עצרו את התנועה במטרה להגן על האוכלוסייה האזרחית. בשלב מסוים הגיחה משאית שהאיצה לעבר המטען, ולא עצרה למרות שהחיילים ירו באוויר לאות אזהרה. בסופו של דבר הנהג נורה על ידי החיילים. לאחר שהתקרת נחקרה, התגלה שהנהג היה קבלן הונגרי. הוא נהג בשכרות ועם אוזניות לראשו ולא הבין או לא שמע את יריות האזהרה. האזרח שנהרג היה, במידה רבה, קורבן לפעולותיהם של אלה שאינם מצייתים לדיני העימות המזוין והטמינו את המטען.

עם הזמן למדו החיילים להציב שלטים לצד מחסומי הביקורת. הם גם הבינו שיש אזרחים שאינם מגיבים מספיק מהר. יישום הלקחים שהופקו מאירוע זה הביא לאימוץ נהלים שירתיעו אזרחים תמימים. הבעיה היא שאֵלה שבכוונתם להרוג חיילים לא יורתעו לעולם. למעשה, סביר להניח שהם ימצאו תמיד טקטיקות חדשות למנוע מהחיילים לעצור את הלחימה. במקרה של המשאית, לחיילים היה

שבריר שנייה להחליט אם לירות. אם היו נמנעים מירי והנהג היה מחבל מתאבד – הוא היה מתפוצץ; ירי לעבר המשאית היווה הסתכנות בהרג של אזרח חף מפשע, שאכן לא הבחין בסימני האזהרה.

אין ספק שהרג של אזרח הוא מעשה גרוע בפני עצמו, ובנוסף לכך הופך את המשפחה, השבט או החמולה של האזרח לאויבים בדם לנצח של הצבא ובכך משרת את מטרת האויב. עם זאת, החייל שנדרש להפעיל שורה של שיקולים בתוך זמן קצר חייב לפעול למזעור הסיכון של פגיעה באזרחים (כלומר, לפי צורך צבאי ומחויבויות צבאיות), ולא לדאוג לזכויותיו של נהג המשאית.

דוגמה נוספת היא אירוע של צלף היורה מתוך מבנה. גם אם החיילים אינם מצליחים לזהות מאיזה חלון מגיע הירי, הם אינם רשאים לרסס את הבניין באש ללא אבחנה ולסכן בכך חיי אזרחים. במקום זאת, כדי למזער את הפוטנציאל לקורבנות אזרחיים, עליהם לזהות תחילה את המטרה ולאחר מכן להחליט אם הירי הוא אפקטיבי, דהיינו מסכן חיי אדם. יש אפשרות שהצלף הוא בסך הכל "מטדור", כלומר מנפנף בדגל אדום בניסיון לגרום לחיילים לפגוע באזרחים, ובכך להביא לערעור התמיכה הציבורית בהם ולרכישת אויבים נוספים. השיקול של הכשרת "המוחות והלבבות" של האוכלוסייה האזרחית חשוב מאד במעורר השיקולים הכולל, וזאת כנראה בניגוד למצב בישראל, שבה נדמה לפרקים שלא ניתן לזכות בתמיכה כזאת. אולם, גם כאשר לא ניתן לזכות בתמיכה האוכלוסייה האזרחית, השיקול של הימנעות מרכישת אויבים כתוצאה מפעילות מסוימת ממשיך להתקיים תמיד.

אם החיילים יגיעו למסקנה שמלבד הצלף הבניין ריק, הם יוכלו לפנות לטקטיקות צבאיות אופייניות. למשל, חוליה אחת תבצע ירי שבחסותו חוליה אחרת תנוע לעבר הצלף, ובשעת הכושר תעשה שימוש בירי מסיבי כדי לחתור למגע. על פי דיני זכויות אדם, תגובה כזו אינה מידתית, שכן נעשה שימוש בכוח מעבר לכוח המינימלי הנדרש. אולם, תגובה כזו עולה בקנה אחד עם דיני המשפט ההומניטרי הבין-לאומי. חיילים בקולומביה, שנדרשו לציית לחוקי זכויות אדם שהכתיבה מדינתם, הואשמו בתגובה לא הולמת לצלפים במצבים דומים. אולם חיילים שנלחמים בשחקנים לא רציונליים אינם יכולים לנהל מלחמה הוגנת או להפעיל תגובה מידתית; הם חייבים לנהל מאבק מהיר ואלים, שבסופו יש מנצחים ומפסידים. עליהם להביא להרג הצלף – רצוי מבלי שאף חייל ייפגע. שלא כמו דיני זכויות אדם, דיני המשפט ההומניטרי הבין-לאומי מאפשרים לעשות זאת.

הדוגמה האחרונה היא של ירי טיל מצד האויב. בתחילת הנוכחות האמריקאית באפגניסטן, נהגו המורדים לירות טילים על בסיסים אמריקאיים קטנים בדרכים יצירתיות ומתוחכמות מאד. אחת הדרכים כללה הנחת בקבוק מים קפוא חתוך בתוך טיל במהלך הלילה, באופן שהפריד בין חלקי המתכת. לאחר שהשמש זרחה

והמיסה את הקרח, חלקי המתכת נגעו זה בזה וכך נסגר המעגל החשמלי וגרם לפיצוץ הטיל בסביבות השעה עשר בבוקר. באחד הלילות זיהתה החוליה שנשלחה לאתר את משגרי הטילים דמויות חשודות. החיילים יצרו קשר עם הבסיס ודיווחו שהם רואים שלוש או ארבע דמויות חופרות באזור שממנו היה בעבר ירי לכיוון הבסיס. החוליה ביקשה רשות לחתור למגע, אבל המפקד בבסיס ביקש לדעת אם הם מבחינים בנשק על גבם של החשודים. כאשר החיילים השיבו שלא ניתן לראות זאת מהמקום שבו הם נמצאו, קבע המפקד שעליהם לנסות להתקרב אל החשודים. החיילים התקרבו, אולם גם אז הם לא הצליחו להבחין בנשק. המפקד חזר על בקשתו מהחוליה להתקרב עוד ועוד, כשהרציונל שהנחה אותו הוא שהאנשים החופרים עשויים להיות אזרחים וכי אפשר שהם מקבלים תשלום על עבודתם או שמישהו מאלץ אותם לעשותה. הוא לא רצה שהחוליה תהרוג אותם ותרכוש עקב כך אויבים נוספים בקרב האוכלוסייה, במקום תמיכה. ייתכן שהמפקד גם סבר שיש אפשרות ללכוד את האנשים החופרים וכך להשיג מידע מודיעיני, אם כי סביר להניח שמידע מודיעיני בעל ערך לא יגיע מחיילי שטח אלא מבעלי דרגות גבוהות יותר. בכל מקרה, החוליה הוסיפה להתקרב, עד שבסופו של דבר פתחו החשודים באש. כתוצאה משתי יריות שירו, נהרג סמל סטיבן צ'קאו, בן 21, מברוקלין ניו יורק, שהותיר אחריו הורים ואחים. הוא הצטרף בכך לכ-4,000 הקורבנות האמריקאיים בעיראק ולכ-3,000 הקורבנות האמריקאיים באפגניסטן. אפילו בסיטואציה זו, דיני המשפט ההומניטרי הבין-לאומי ממשיכים להיות המסגרת הנכונה לפעולה, משום שהטיל שכוון לבסיס היה אמור להתפוצץ רק שעות רבות לאחר שיגורו. בישראל, שיקול דומה של צורך צבאי אולי לא יתפוס, שכן פעמים רבות יעדי הירי הם אזרחים ולא חיילים.

מהו אם כן צורך צבאי? כיצד ניתן לקבוע מהו הפוטנציאל לגרימת קורבנות אזרחיים – נתון שחייל שנדרש למלא את הצורך הצבאי, נתבע לפעול לפיו? ומהו השיקול לקביעת המידתיות? לא קל לתת לכך תשובה, כפי שלא היה קל לאותו מפקד להתמודד עם הידיעה שהוא זה שפקד על חייליו להתקרב אל החשודים, והביא בכך להרג אחד מהם. קשה לכל אחד להיות בעמדה כזאת, אולם הפרדיגמה הנאותה שמספק המשפט ההומניטרי הבין-לאומי היא זו שמאפשרת לנו להתמודד עם בעיות כאלו.

## הערה

- 1 President Barack Obama, "Remarks by the President at the Acceptance of the Nobel Peace Prize", Speech, Oslo, December 10, 2009, The White House, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-acceptance-nobel-peace-prize>.